

УДК 339.5:339.9(06):330.3(334):333.13

JEL F 01, O 30, O 50

DOI: 10.31471/2409-0948-2024-1(29)-144-151

Савчук Світлана Віталіївна

PhD, асистент

кафедра менеджменту та адміністрування

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

76019, Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15

E-mail: svitlana.savchuk@nung.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-0428-5798>

ОСОБЛИВОСТІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Анотація. У статті проведено дослідження теоретичних та методичних підходів до визначення особливостей цифровізації зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах військового стану. Основними завданнями статті є аналіз впливу військового стану на ефективність управління зовнішньоекономічними процесами, визначення ключових переваг та ризиків, які виникають у контексті цифровізації, а також розробка рекомендацій щодо оптимізації цифрових трансформацій для забезпечення стійкого та конкурентоспроможного розвитку підприємств у складних умовах воєнного часу.

Розглянуто широкий спектр проблем, викликів, загроз, що виникають у функціонуванні зовнішньоекономічної діяльності в Україні в контексті сьогоденної складної ситуації, які можна згрупувати наступним чином: проблеми, пов'язані з безпекою промисловості та ризиками тероризму, проблеми, пов'язані з людським капіталом, проблеми, пов'язані з логістикою та інфраструктурою зовнішньоекономічної діяльності, юридичні проблеми. Встановлено, що експорт товарів та послуг за останні 2 роки (за час війни) скоротився на 58%, натомість скорочення імпорту товарів та послуг складає 30%. Доведено, що існує потреба у впровадженні ряду заходів для сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності, а одним із ключових напрямків, що набуває вагомого значення, є реалізації цифрових ініціатив та інструментів.

Визначено переваги від реалізації цифрових рішень у сфері зовнішньоекономічної діяльності на рівні підприємства (підвищення ефективності управління, покращення логістики, адаптація до мінливих умов зовнішнього середовища, скорочення операційних витрат тощо) та на рівні держави (зменшення бюрократичних перепон, скорочення корупційних дій, підвищення ефективності митного контролю, спрощення доступу до глобальних ринків і т.д.). Незважаючи на те, що цифрові технології мають безліч позитивних моментів, обґрунтовано, що існує й низка проблем: підвищення кіберзагроз, необхідність значних фінансових інвестицій та висококваліфікованих кадрів.

Таким чином, цифровізація зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах військового стану є ключовим фактором для забезпечення їх стійкості, адаптивності та ефективності в умовах кризових ситуацій.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, цифровізація, управління, підприємство, військовий стан.

Savchuk Svitlana Vitaliyivna

PhD, assistant

Department of Management and Administration

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

76019, Ivano-Frankivsk, str. Karpatska, 15

E-mail: svitlana.savchuk@nung.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-0428-5798>

FEATURES OF THE DIGITALIZATION OF THE FOREIGN ECONOMIC ACTIVITIES OF ENTERPRISES UNDER THE CONDITIONS OF THE MILITARY STATE

Abstract. The article examines theoretical and methodological approaches to determining the features of digitization of foreign economic activities of enterprises under martial law. The main tasks of the article are the analysis of the influence of the state of war on the effectiveness of the management of foreign economic processes, the determination of the key advantages and risks that arise in the context of digitalization, as well as the development of recommendations for the optimization of digital transformations to ensure the sustainable and competitive development of enterprises in the difficult conditions of wartime.

A wide range of problems, challenges, threats arising in the functioning of foreign economic activity in Ukraine in the context of today's complex situation were considered, which can be grouped as follows: problems related to the security of industry and risks of terrorism, problems related to human capital, problems related to logistics and infrastructure of foreign economic activity, legal problems. It was established that the export of goods and services decreased by 58% over the last 2 years (during the war), while the import of goods and services decreased by 30%. It has been proven that there is a need to implement a number of measures to promote the development of foreign economic activity, and one of the key areas that is gaining importance is the implementation of digital initiatives and tools.

The advantages of implementing digital solutions in the field of foreign economic activity at the enterprise level (increasing the efficiency of management, improving logistics, adapting to the changing conditions of the external environment, reducing operating costs, etc.) and at the state level (reducing bureaucratic obstacles, reducing corruption, improving the efficiency of customs control) have been identified, simplifying access to global markets, etc.). Despite the fact that digital technologies have many positive points, it is justified that there are also a number of problems: increasing cyber threats, the need for significant financial investments and highly qualified personnel.

Thus, the digitalization of the foreign economic activity of enterprises under martial law is a key factor for ensuring their stability, adaptability and efficiency in crisis situations.

Key words: foreign economic activity, digitalization, management, enterprise, martial law.

Вступ. Україна, як багата на природні ресурси та інноваційний потенціал країна, незважаючи на свій потенціал, вже протягом декількох років переживає виклики, пов'язані з військовим конфліктом на своїй території. Ця ситуація безперервно формує перед підприємствами ряд складних завдань, особливо щодо їх зовнішньоекономічної діяльності. В умовах війни, проблеми, які виникають у зовнішньоекономічній сфері, стають ще більш актуальними та найгострішими. Цей аспект потребує серйозного аналізу та обговорення для розуміння впливу воєнного конфлікту на економіку країни та шляхів подолання викликів, які стоять перед підприємствами.

Аналіз сучасних зарубіжних і вітчизняних досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні дослідження проблематики розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах військового стану належать таким вченим як: Скрипник С., Процевят О., Воронова О. [1], Шугалій А. [3], Дерев'янка А. [4], Куліш Д. [5] та ін. Особливості впливу цифровізації на розвиток зовнішньоекономічної діяльності підприємств досліджували Зарецька Л., Ільченко М. [7], Асташев Д. В., Яровенко Т. С [8], Нагірна М.Я. [10] та ін.

Висвітлення невіршених раніше частин загальної проблеми, якій присвячується стаття. Водночас, необхідно більш детально дослідити окремі методологічні та науково-практичні аспекти гармонійного розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах війни, а також вплив цифровізації на цей процес.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в дослідженні особливостей цифровізації зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах військового стану, зокрема, в аналізі впливу військового стану на ефективність управління зовнішньоекономічними процесами, визначенні ключових переваг та ризиків, які виникають у контексті цифровізації, а також в розробці рекомендацій щодо оптимізації цифрових трансформацій для забезпечення стійкого та конкурентоспроможного розвитку підприємств у складних умовах воєнного часу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Умови військового стану в Україні накладають значні виклики на зовнішньоекономічну діяльність підприємств, перетворюючи її на складний та вразливий процес. В таких умовах підприємства стикаються з низкою проблем, що постають від небезпек, пов'язаних зі знищенням інфраструктури та перериванням ланцюгів постачання до економічної нестабільності та ризику втрати доступу до зовнішніх ринків. Аналіз наукової літератури дозволив виявити широкий спектр проблем, викликів, загроз, що виникають у функціонуванні зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) в Україні в контексті сьогоденної складної ситуації, які можна згрупувати наступним чином:

1. Проблеми, пов'язані з безпекою промисловості та ризиками тероризму.

Сюди відносять: процеси знищення виробництв, цілих сфер господарювання; безпрецедентне сповільнення бізнес-активності [1]; руйнування енергетичного сектору держави [3]; загроза терористичних актів, спрямованих на підприємства, їх персонал та інфраструктуру.

2. Проблеми, пов'язані з людським капіталом.

До яких належать: значний відтік людського капіталу, зниження продуктивності і якості праці у відповідності до цілком очевидних причин (зокрема, внаслідок погіршення умов для професійної діяльності, значного ступеня невизначеності та відсутності реальних перспектив розвитку працівників, а також унеможливлення навчання і підвищення кваліфікації персоналу в силу ускладнення стану забезпеченості роботодавців, і фінансового, і фізичного, і ресурсно-матеріального характеру), а також динамічний ріст рівня смертності громадян в умовах війни [1].

3. Проблеми, пов'язані з логістикою та інфраструктурою ЗЕД.

Серед яких: порушення міжнародних логістичних шляхів експорту та імпорту товарів через закриття деяких транспортних коридорів, закриття пунктів пропуску для авіаційного сполучення та обмежену роботу морських портів; знищення логістичних центрів та складських приміщень [3]; матеріально-технічні проблеми та брак сировини [4]; зміни у маршрутах доставки товарів через заборони на рух, блокади доріг або обстріли і як наслідок - затримки у поставках та зростання витрат на логістику.

Важливо тут зазначити, до агресії росії понад 90% українського експорту врожаю йшло через порти Азовського та Чорного морів. Зараз ці порти недоступні через триваючу війну або російську окупацію. Інші експортні канали –автомобільні, залізничні та річкові порти – не мають спроможності обробляти такі ж обсяги, як морські порти [5].

4. Юридичні проблеми.

Одним із суттєвих ризиків у сфері ЗЕД під час війни є укладення договорів. Воєнний стан із певними обмеженнями щодо виїзду за кордон військовозобов'язаних чоловіків подекуди просто унеможливує особисте підписання ЗЕД-договорів [2]. Крім цього спостерігаються зміни у митному законодавстві. В умовах військового стану запроваджують нові правила та обмеження щодо митного контролю, які впливають на процедури імпорту та експорту товарів. Підприємствам необхідно бути в курсі цих змін та адаптувати свої операції відповідно до нових вимог.

Аналіз динаміки експорту та імпорту товарів і послуг (рис.1) є необхідним для дослідження цифровізації зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах військового стану, оскільки він дозволяє виявити зміни у торгівельних потоках, оцінити

ефективність впроваджених цифрових рішень та адаптацію підприємств до нових умов ринку.

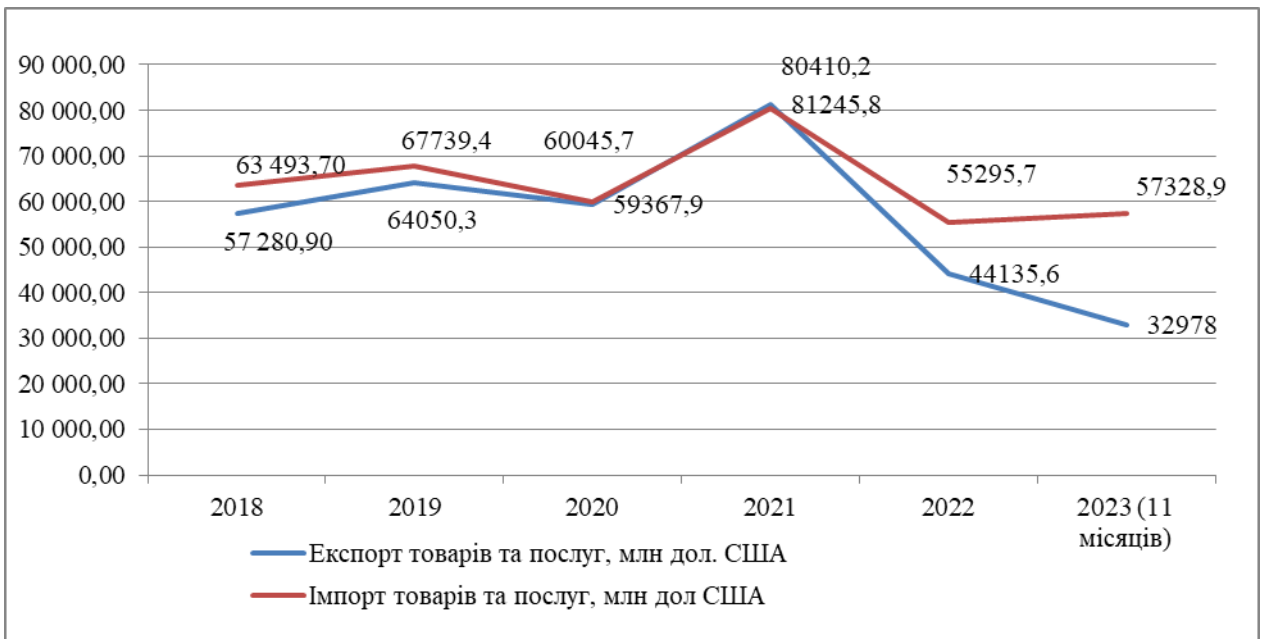

Рисунок 1. Темпи зростання/зниження експорту, імпорту товарів та послуг в Україні протягом 2018-2023 рр.

За даними рис. 1 експорт товарів та послуг за останні 2 роки (за час війни) скоротився на 58%. Експорт товарів знаходиться під тиском блокади морських портів, а також (частково) обмежувальних заходів з боку країн-сусідів Східної Європи [6].

Натомість скорочення імпорту товарів та послуг складає 30%. Така тенденція призвела до збільшення сальдо зовнішньоторговельного балансу товарів і послуг, яке у 2023 році становило -24 350,9 млн дол. Негативне сальдо зовнішньоторговельного балансу може мати серйозні наслідки для економічної стабільності країни і вимагає уважного контролю та ефективних заходів для його зменшення.

За даними Державної статистики [9] серед регіонів України найбільший негативний внесок у динаміку експорту товарів у 2022 році спостерігався у Миколаївській (-2,7%), Дніпропетровській (-8,7%), Донецькій (-9,9%), Запорізькій (-2,8%) областях та м. Києві (-7,1%). Загалом 16 областей продемонстрували негативну динаміку в експорті товарів. Натомість 9 областей додали позитивного внеску в дану динаміку, серед яких Одеська (+1,0%) та Черкаська (+0,6%). Найбільше скоротився експорт товарів: Руди та концентрати залізні, напівфабрикати з вуглецевої сталі, прокат плоский зі сталі завширшки 600 мм або більше, гарячекатаний, пшениця, чавун, олія соняшникова, ячмінь тощо. У 2023 р. крім зазначених значно скоротився експорт: проводи ізольовані (включаючи емальовані чи анодовані), феросплави, корунд штучний, електричні водонагрівачі, електроенергія.

За підсумками 2022 року найбільше скоротився експорт послуг: транспортні, ділові послуги, послуги з переробки матеріальних ресурсів, туристичні послуги, послуги з ремонту та технічного обслуговування. В свою чергу збільшився об'єм наданих послуг, що пов'язані з фінансовою діяльністю.

Порівняно з 2022 р імпорт товарів за 11 міс 2023 р значно збільшився, однак спостерігається скорочення споживання імпортованих послуг

З огляду на існуючі проблеми, що виникли в середовищі зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) в Україні у зв'язку з військовою агресією з боку росії, науковці [7-8] виявили потребу у впровадженні ряду заходів для сприяння розвитку цієї сфери. Один із ключових напрямків, що набуває вагомого значення, полягає в реалізації цифрових

ініціатив та інструментів у ЗЕД. Це стає відповіддю на виклики сучасного світу, де технології відіграють ключову роль у конкурентній боротьбі та оптимізації бізнес-процесів. Застосування цифрових рішень у сфері ЗЕД може значно полегшити процеси експорту та імпорту, забезпечити більшу ефективність управління логістичними та митними операціями, а також збільшити рівень безпеки та захисту даних у зовнішньоекономічних відносинах [8]. Такий курс на цифрову модернізацію може стати дієвим інструментом для зміцнення позицій України на світових ринках та забезпечення стабільності в умовах геополітичних турбулентностей.

Одним із найбільш популярних тенденцій розвитку зовнішньоекономічної діяльності в умовах цифрової економіки є використання цифрових та інформаційних технологій у рамках торгівлі. Зокрема, формується простір онлайн-торгівлі, де усуваються бар'єри між покупцями та продавцями з різних куточків світу. Такі торгові майданчики, як eBay, Amazon, Alibaba, AliExpress та інші є ключовими гравцями формування та використання цифрових технологій у міжнародній торгівлі.

Цифровізація зовнішньоекономічної діяльності на рівні підприємства ряд переваг:

1. Цифрові інструменти автоматизують багато рутинних процесів, що дозволяє підприємствам зосередитися на стратегічних завданнях і оперативно реагувати на зміни в ринку.

2. Цифрові платформи для управління ланцюгами постачання допомагають покращити координацію та контроль за рухом товарів, що особливо важливо в умовах воєнних дій, коли логістичні маршрути можуть змінюватися.

3. Автоматизація бізнес-процесів зменшує операційні витрати, зокрема, завдяки зниженню потреби в ручній праці та скороченню часу на виконання завдань.

4. Використання цифрових платформ і маркетплейсів дозволяє підприємствам розширювати свою присутність на міжнародних ринках, знаходити нових клієнтів і партнерів, навіть в умовах обмеженого фізичного пересування.

5. Цифрові рішення дозволяють швидко адаптуватися до нових умов ринку, зокрема, в умовах військового стану, коли ситуація може змінюватися щодня.

6. Використання сучасних технологій дає змогу підприємствам випереджати конкурентів, пропонуючи більш інноваційні продукти та послуги.

7. Цифрові системи надають підприємствам доступ до великих обсягів даних і аналітичних інструментів, що допомагає приймати обґрунтовані управлінські рішення та прогнозувати майбутні тенденції.

Доцільно також розглянути переваги цифровізації зовнішньоекономічної діяльності на рівні держави:

1. Цифрові платформи для управління митними процедурами, ліцензуванням та регулюванням торгівлі зменшують бюрократичні перепони, пришвидшують обробку документів і покращують координацію між державними установами.

2. Використання цифрових систем зменшує можливості для корупційних дій, оскільки процеси стають більш прозорими і легше контролюються.

3. Цифровізація спрощує доступ до глобальних ринків для підприємств, що сприяє зростанню експорту та імпорту, і, як наслідок, стимулює економічне зростання.

4. Цифрові інструменти і платформи дозволяють підприємствам ефективніше працювати на міжнародних ринках, що покращує загальний економічний клімат і позиції країни на світовій арені.

5. Цифрові технології дозволяють більш ефективно контролювати потоки товарів через кордон, що зменшує ризики контрабанди і забезпечує кращу національну безпеку.

6. Завдяки цифровізації, стає легше відстежувати фінансові операції і боротися з ухиленням від сплати податків, що забезпечує стабільні надходження до державного бюджету.

Цифрові технології мають безліч позитивних моментів, їх перспективи безмежні, проте, незважаючи на всі переваги, існує й низка проблем [10]. Проблемні аспекти цифровізації зовнішньоекономічної діяльності на рівні підприємства включають наступне:

1. Зростання використання цифрових технологій призводить до збільшення загрози кібератак та порушення безпеки даних. Підприємства, що займаються зовнішньоекономічною діяльністю, мають обмежені можливості контролювати кібербезпеку на сторонніх платформах та мережах, що може призвести до втрати конфіденційної інформації або порушення ділових відносин.

2. У деяких регіонах і країнах можуть існувати технічні обмеження або низька якість мережевої інфраструктури, що ускладнює проведення онлайн-операцій, обмін інформацією та координацію з партнерами.

3. Різноманітні правові обмеження, регулювання та податкові політики в різних країнах можуть обмежувати можливості підприємства у використанні цифрових технологій для зовнішньоекономічних операцій. Наприклад, вимоги щодо збереження даних, відповідність GDPR, інші локальні нормативні вимоги.

4. Цифрові технології вимагають спеціалізованого навчання і кваліфікацій. Не у всіх підприємств може бути достатньо кваліфікованого персоналу, який здатний ефективно використовувати цифрові інструменти для зовнішньоекономічних цілей.

5. Цифровізація зовнішньоекономічної діяльності вимагає значних інвестицій у технології, кібербезпеку, інфраструктуру та навчання персоналу. Крім того, існує відповідальність перед клієнтами і партнерами щодо збереження їх даних і забезпечення безпеки трансакцій та інформації.

Ці проблемні аспекти підкреслюють необхідність комплексного підходу до цифровізації зовнішньоекономічної діяльності, з урахуванням всіх ризиків і викликів, що вони представляють. Для того, щоб мінімізувати ризики, необхідно провести детальну перевірку всіх цифрових платформ. Після цього необхідно здійснити оцінку затребуваності сервісу та частоту його використання. Далі доцільно визначити, які нормативно-правові акти потребують коригування, провести роботу із зміни законодавства з метою повноцінного впровадження електронних сервісів [11].

Для того, щоб удосконалювати зовнішньоторговельну діяльність, мінімізувати витрати учасників ЗЕД та держави, підвищити якість митного адміністрування необхідно також проводити планомірну роботу щодо розвитку інформаційно-технічного забезпечення [12]. Слід:

- постійно модернізувати відомчу інтегровану телекомунікаційну мережу для того, щоб інформація, яка надсилається через канали зв'язку, була актуальною;
- підвищити рівень захисту інформаційних систем та ресурсів, розширити спектр заходів щодо забезпечення інформаційної безпеки, у тому числі при організації захищеного обміну інформацією з місцевими органами виконавчої влади;
- розробити та впровадити технічні засоби, засновані на останніх досягненнях техніки та науки;
- підвищити оперативність та швидкість подання інформації про тенденції розвитку зовнішньоторговельної діяльності.

Цифровізація зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах військового стану має свої особливості, які визначаються специфічними викликами та можливостями, що виникають у цей період. Звернемо увагу на деякі з них:

1. Під час військового стану цифрові технології стають критично важливими для підтримки безперервності бізнес-процесів. Підприємства можуть використовувати віддалені робочі місця, хмарні технології та онлайн-платформи для підтримки своєї діяльності навіть за умов фізичних обмежень.

2. В умовах військового стану фізичні зустрічі можуть бути обмеженими, тому цифрові платформи для відео-конференцій, електронної пошти та інших форм комунікації стають ще важливішими для підтримки зв'язку з міжнародними партнерами та клієнтами.

3. Цифровізація допомагає підприємствам зберігати та навіть підвищувати свою конкурентоспроможність на міжнародних ринках, пропонуючи інноваційні продукти та послуги, що відповідають сучасним вимогам ринку.

Висновок та перспективи подальших досліджень. Цифровізація зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах військового стану виявляється критично важливою для забезпечення їх стійкості, гнучкості та конкурентоспроможності, як показав аналіз існуючих проблем у сфері ЗЕД за останні два роки. Військовий стан створює унікальні виклики, що вимагають від підприємств адаптації та використання цифрових технологій для підтримки безперервності бізнес-процесів, посилення кібербезпеки, оптимізації міжнародних комунікацій та логістики. Цифрові інструменти дозволяють ефективно планувати та управляти ризиками, забезпечуючи швидку реакцію на зміни в умовах високої невизначеності. Таким чином, цифровізація не лише підтримує поточну діяльність підприємств, але й відкриває нові можливості для зростання та розвитку на міжнародних ринках навіть у період кризових ситуацій. Підприємства, які активно впроваджують цифрові технології, мають значно більші шанси на успіх і виживання в умовах військового стану, а також на подальший розвиток у післявоєнний період.

Література

1. Скрипник С., Процевят, О., & Воронова, О. Особливості регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*, (38). 2022. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-47>
2. Зовнішньоекономічна діяльність під час війни. URL: <https://avstudy.com.ua/zovnishnoekonomichna-diyalnist-pid-chas-vijni/>
3. Шугалій А.. Сучасні тенденції і проблеми зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах воєнного стану. *Економічний вісник університету*, (56), 2023.65-76. URL: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2023-56-65-76>
4. Дерев'янка А. Головне завдання – вижити. Що хвилює бізнес в Україні під час війни. РБК-Україна. 2022. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/glavnaya-zadacha-vystoyat-bespoit-biznes-1655831867.html>
5. Куліш Д. Сучасні аспекти та особливості зовнішньоекономічної діяльності українських підприємств в умовах воєнного часу, *Менеджмент і підприємництво: тенденції розвитку*, 3(25), 2023. С. 8-18. DOI: <https://doi.org/10.26661/2522-1566/2023-3/25-01>.
6. Платіжний баланс: ключові зміни з початку 2023 року. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/06/14/701160/>
7. Зарецька Л., Ільченко М. Діджиталізація зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах пандемії. *Обліково-аналітичні процедури та аудит розвитку підприємств*, 93. 2021.
8. Асташев, Д. В., Яровенко, Т. С. Інноваційна орієнтація зовнішньоекономічної діяльності підприємств України у сучасних умовах. *Модернізація економіки в контексті інноваційного розвитку сучасного суспільства*. Матеріали доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції (16-17 листопада 2023 р.) Луцьк: Волинський інститут імені В'ячеслава Липинського ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2023. С. 9-13.
9. Державна служба статистики. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>
10. Нагірна М.Я. Особливості впливу цифровізування на розвиток зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах війни та післявоєнний період: плановий аспект. *Економіка та суспільство*. 54. 2023. С. 124-129.
11. Ільченко М. О., Зарецька Л. М., Кулініч О. А., Федоренко Н. М. Проблеми запровадження цифрової економіки та її вплив на розвиток зовнішньоекономічної діяльності підприємств України. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2021. Вип. 1 (33). С. 155–165.

12. Пешко М., Завербний А. Діджиталізація української економіки в умовах євроінтеграції. *Економіка та суспільство*. 2023. 47. URL: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2136>

References

1. Skrypnyk S., Protseviat O., Voronova O. (2022). Osoblyvosti rehuliuвання zovnishnoekonomichnoi diialnosti v umovakh voiennoho stanu. *Ekonomika ta suspilstvo*, (38). doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-47>
2. Zovnishnoekonomichna diialnist pid chas viiny. URL: <https://avstudy.com.ua/zovnishnoekonomichna-diyalnist-pid-chas-vijni/>
3. Shuhalii A. (2023). Suchasni tendentsii i problemy zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriemstv v umovakh voiennoho stanu. *Ekonomichnyi visnyk universytetu*, (56), 65-76. URL: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2023-56-65-76>
4. Derevianko A. (2022). Holovne zavdannia – vyzhyty. Shcho khvyliuie biznes v Ukraini pid chas viiny. *RBK-Ukraina*. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/glavnaya-zadacha-vystoyat-bespekoi-biznes-1655831867.html>
5. Kulish D. (2023). Suchasni aspekty ta osoblyvosti zovnishnoekonomichnoi diialnosti ukraïnskykh pidpriemstv v umovakh voiennoho chasu, Menedzhment i pidpriemnytstvo: tendentsii rozvytku, 3(25), S. 8-18. doi: <https://doi.org/10.26661/2522-1566/2023-3/25-01>.
6. Platizhnyi balans: kliuchovi zminy z pochatku 2023 roku. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/06/14/701160/>
7. Zaretska L., Ilchenko M. (2021). Didzhytalizatsiia zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriemstv v umovakh pandemii. *Oblikovo-analitychni protsedury ta audyt rozvytku pidpriemstv*, 93.
8. Astashev, D. V., Yarovenko, T. S. (2023). Innovatsiina orientatsiia zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriemstv ukraïny u suchasnykh umovakh. *Modernizatsiia ekonomiky v konteksti innovatsiinoho rozvytku suchasnoho suspilstva*. Materialy dopovidei uchastnykiv Vseukraïnskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (16-17 lystopada 2023 r.) Lutsk: Volynskiy instytut imeni Viacheslava Lypynskoho PrAT «VNZ «MAUP». S. 9-13.
9. Derzhavna sluzhba statystyky. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>
10. Nahirna M.Ia. (2023). Osoblyvosti vplyvu tsyfrovizuvannya na rozvytok zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriemstv v umovakh viiny ta pisliavoiennyi period: planovyi aspekt. *Ekonomika ta suspilstvo*. 54. S. 124-129.
11. Ilchenko M. O., Zaretska L. M., Kulinich O. A., Fedorenko N. M. (2021). Problemy zaprovadzhennia tsyfrovoi ekonomiky ta yii vplyv na rozvytok zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriemstv Ukrainy. *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh*. Vyp. 1 (33). S. 155–165.
12. Peshko M., Zaverbnyi A. (2023). Didzhytalizatsiia ukraïnskoi ekonomiky v umovakh yevrointehratsii. *Ekonomika ta suspilstvo*. 47. URL: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2136>